

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

שנת ה'תש"פ

פרשת בלק

”וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא” (נחמיה ח: ח)

הגייה נכונה והסבר לפרשה ולמפרשיה

ה"א המגמה

וַיִּשְׁלֹזוּ מִלְאָכִים אֶל-בְּלָעָם בֶּן-בְּעֹר פְּתוּרָה (כב, ה) = הלכו למקום בשם "פתור". האות ה"א נקראת ה"א המגמה והיא באה במקום ל' בתחילת המילה. העיר פתור נמצאת בארם נהריים אשר על נהר פרת. כאשר למילה נוספת ה"א המגמה, ההטעמה במילה היא מלעיל.

מ"ם השימוש

בדרך כלל מנוקדת בחיריק, כיוון שהיא קיצור של המילה "מן" ובאות שאחריה יבוא דגש-חזק כתשלום לאות נ' שנשמטה: בַּמִּלָּה, מִי יִזְוֶיהָ מִשְׁבוּ אֶל, וּבְנֵי בְעֹת. לפני האותיות - א.ה.ח.ע.ר תנוקד מ' השימוש בצירה כתשלום לדגש שלא יבוא באות הגרונית שאחריה: בְּהַלְכָהּ, בְּהַרְרֵי-קָדָם, בְּרֵאשֵׁי, בְּמַאֲגָה, מִעֵיר, וְשָׁמֹן מִזֹּלְבֵי עֵיר. יוצאות מן הכלל הן המילים: מִזֹּזוּטָה, מִזֹּזוּטָה, וְכֵן מִזֹּזוּלָה.

הפועל בפרשה

השורש אר"ר

וַעֲתֵהּ לְכֹהֵנָא אֲרֵה-לִי אֶת-הָעַם הַזֶּה ... - ציווי בבניין קל מגזרת הכפולים. הטעם נמצא בהברה הראשונה של המילה ולכן ההגייה היא מלעיל.

כִּי יִדְעֵתִי אֶת אֲשֶׁר-תִּבְרַךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר (כב, ו)

יוֹאֵר - הופעל.

תֵּאָר - בנין קל

נק"ב. קב"ב במשמעות של קללה

בַּת אֶקֶב לֹא קָבָה אֶל (כג, ח)

אֶקֶב – פועל מהשורש נק"ב בבניין קל. הדגש בעה"פ הוא תשלום להידמות אות השורש נ"י באות שאחריה.

קָבָה – עבר בבניין קל מהשורש קב"ב.

מילים נוספות בפרשה מהשורש קב"ב:

לָקַב – שם פועל בבניין קל.

וּקְבִּיּוֹ – ציווי עם כינוי מושא.

קָב – מקור בבניין קל.

אבן עזרא – מה אקב לא קבה – כטעם 'קללה'. והה"א תחת ו"ו, כה"א "בתוך אהלה" (בראשית ט, כא); "כי פרעה אהרן" (שמות לב, כה). והמלה מפעלי הכפל, והשלימה – 'קבבו' כמו 'סבבו', ואם היא מלה זרה.

עֲתֵה לְכָה לְקָבָה-לִי אֲתוּ... (כב, יא)

פועל מהשורש קב"ב, ציווי מאורך בבניין קל.

הִנֵּה בָּרָךְ לְקִוּוֹתַי וּבָרָךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה (כג, כ)

בָּרָךְ – צורת מקור בבניין פיעל

וּבָרָךְ – עבר בבניין פיעל

אנו רואים הארכת תנועה (קמץ במקום פתח, צירה במקום חיריק), כתשלום לדגש התבנית שהיה צריך לבוא בעה"פ רי"ש. כמו במילה וּבִצְעַ **יִרְדּוּ** (תהילים, יי) וגם **חָרַף** (תהילים עד). (רש"י)

פעיל וסביל בפועל

אֲשֶׁר-תִּבְרַךְ מִבְּרָךְ – פיעל ופועל.

וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר – קל והופעל.

פועל סביל בהווה – הסבר הניקוד הייחודי:

לפי הכלל, בהברה סגורה מוטעמת שתנועתה A צריך לבוא קמץ – תנועה גדולה. אבל בפעלים בעבר ובעתיד יש פתח על פי כללי הפועל. הפעלים בהווה נוהגים כמו בשמות עצם ולכן בהברה סגורה מוטעמת הם מנוקדים בקמץ ולא בפתח: הַנְּשִׂיָא, מְבַרְרָה. בבניין נפעל הניקוד עוזר להבחין בין צורת העבר להווה בנסתר. נשָׂאָה בהווה לעומת נשָׂאָה בעבר.

סביל בעתיד בבניין נפעל

הניקוד הרגיל הוא: פה"פ מנוקדת בדגש חזק, כתשלום להידמות האות נ' של הבניין. הסימן הוא חד"ק – חיריק דגש וקמץ. לדוגמה: תַּמְנֵעַ, יִקְרָה, אִקְרָה, וְתַנְשִׂיא, וְיַצְמִיד, "וְתַלְוִיץ אֶל-הַקִּיר" (בנין נפעל) לעומת "וְתַלְוִיץ אֶת-רֹגְלֵי בְלָעַם" (בנין פֶּעַל).

כאשר פה"פ היא אות גרונית, היא לא תקבל דגש ולכן המוספית שלפניה תנוקד בצירה ולא בחיריק – הארכת תנועה. לדוגמה: יִאָמַר.

פעלים מגזרת חסרי פ"נ – חפ"נ

בנין פעל בגזרת פ"נ: יִזְל-מַיִם – שורש נז"ל. עקב הידמות של פה"פ באות ז' שאחריה, יש דגש באות ז'. וכן במילה וַיִּטֵּעַ, נִטְיָו – הידמות פה"פ באות שאחריה.

צורת המקור

המקור המוחלט משמש צורה יסודית של הפועל: הוא בא לרוב בסמוך אל הפועל ותפקידו לחזק ולהדגיש את הפעולה. המקור נקרא 'מוחלטי' משום שלרוב יש לו צורה קבועה בכל בניין, צורתו אינה תלויה בזמן ובגוף של הפועל. תפקידים נוספים למקור: צורת ציווי, שם פועל, פעולה מוחלטת שאין עליה ערעור, הבטחה, שבועה, לשון חוק, תיאור מצב, במשפט שאלה – לחיזוק ולהבעת הסתייגות.

דוגמאות לצורת מקור:

אֶל-נָא תַמְנֵעַ מִהַלְךָ אֵלַי (כ"ב, טז), שְׁלֹזַן שְׁלֹזַתִּי, שְׁלֹזַן שְׂרָיִם, כִּי-כַבֵּד אֶכְבְּדֶךָ, הַהִסְכֵּן הַסִּפְנֵתִי, הַיְכַל אוֹכַל יִבְרָה. וַיֹּסֶף מִלְאָךְ ד' עֲבֹר, עִם-קָב לֹא תִקְבְּנוּ עִם-בְּרָךְ לֹא תִבְרַכְנוּ.

סמיכות

סמיכות ביחיד: עֵץ הָאָרֶץ, פִּי הָאֶתְוֹן, וְנָאֵם הַגָּבֵר, וְדָם-וּזְלָלִים, בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים.

סמיכות ברבים: בְּנֹת מוֹאָב, רְאֵשֵׁי הָעָם, בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, שְׂרֵי-מוֹאָב.

טעמי המקרא

אותיות בג"ד כפ"ת בראש מילה רפות ודגושות:

אחרי הברה שמסתיימת בעיצור, אותיות בג"ד כפ"ת ינוקדו בדגש קל: קוֹם בְּלֶקֶת , וַיֹּאמֶר בְּלָעָם.

אחרי הברה שמסתיימת בתנועה או אם קריאה והיא מוטעמת בטעם מחבר, ינוקדו אותיות בג"ד כפ"ת בלי דגש קל: אִם-יִתֶּן-לִּי בְּלֶקֶת, הִנֵּה בָרָךְ, בְּנֵה-לִּי בָּוֶה, וַיֵּשֶׂא בְּלָעָם.

אחרי הברה שמסתיימת בתנועה או אם קריאה והיא מוטעמת בטעם מפריד או איננה מוטעמת, ינוקדו אותיות בג"ד כפ"ת בדגש קל: וַיֵּרָא בְּלָעָם, וְהִכָּן לִי בָּוֶה.

טעמי המקרא בשירות התחביר

הדיבור הישיר מתחיל אחרי האתנחתא:

וַיֹּאמֶר בְּלָעָם אֶל-בְּלָקֶת הֲלֹא גָם אֶל-מִלְאֲכִיף... (כד, יב)

וַיֵּשֶׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר נָאֵם בְּלָעָם בְּנֹו בְּעַר... (כד, טו)

וַיֵּרָא אֶת-עַמְלֶקֶת וַיֵּשֶׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר... (כד, כ)

מילה בפרשה

"... עֲתֵה יִלְוֹכּוּ הַקְהָל אֶת-כָּל-סִבִּיבֵינֵנוּ כְּלוֹנָה הַשּׁוֹר אֶת יֶרֶק הַשְּׂדֵה" (כב, ד)

יִלְוֹכּוּ - השורש לח"כ בבנין פיעל, מתאר פעולה מתמשכת.

כְּלוֹנָה - השורש לח"כ, צורת מקור נטוי בבנין קל.

וב"דעת זקנים מבעלי התוסי" - מתוך שאין לו שינים למעלה ואינו יכול לחתוך העשבים כמו סוס וחמור, וכוחו גדול, עוקר העשבים והשורשים.

מה ההבדל בין וְעֵתָהּ לְכֹהֵנָא אֲרַה־לִּי (יב, ו)

לבין עֵתָהּ לְכֹהֵן אֲרַה־לִּי אֲתוּ... (כב, יא) ?

בלשון הקודש ישנן שלוש לשונות של קללה: אורר (אר"ר), מקלל (קל"ל) ונוקב (נק"ב, קב"ב).

האורר, מציין את תוצאת הקללה על המקולל, שפועל בו מארה - הדרגה הקשה ביותר של קללה.

קללה ונקב - שניהם מציינים את דיבור הקללה בלבד אע"פ שאינם עושים שום רושם. וההבדל ביניהם - "וכנראה שקללה היא בפני המקולל כדי לבזותו, ונוקב אפילו שלא בפניו". (על פי המלבי"ם)

... בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים ... (כב, כד)

רש"י מפרש: כְּתַרְגוּמוֹ יבְשָׁבִילִי. ומוסיף רש"י שמשעול מלשון שעל=הילוך. הא"ע מציין שם: "ואין רע לו", כלומר זאת מילה יחידנית בכתבי הקודש. בימינו רווח השימוש בביטוי "על כל צעד ושעל".

... הַהֶסְכֵּן הַסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לָךְ כֹּה ... (כב, ל) - שורש סכ"נ

הַהֶסֶן - צורת מקור

הַסְכַּנְתִּי - פועל בבניין הפעיל

רש"י מפרש: כתרגומו. ובתרגום אונקלוס: הִמְלִיף אֶלְפָּנָא, כלומר 'למודה', האתון שאלה אם היא הייתה למודה לעשות כך.

בא"ע וברלב"ג: ההרגל הרגלתי. (לכאורה הסברם שווה לרש"י ולתרגום).

"... כִּי־יֵרֵט הַדֶּרֶךְ ... (כב, לב) - השורש יר"ט

רש"י מפרש: ולפי משמעו כי חָרַד הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי, לְשׁוֹן רָטַט, כִּי רָאִיתִי בְּעַל הַדֶּרֶךְ שֶׁחָרַד וּמָהַר הַדֶּרֶךְ ... כלומר שהדרך היתה בהולה.

עוד מפרש רש"י: לִישָׁנָא אַחֲרִינָא יֵרֵט לְשׁוֹן רְצוֹן ... , ומשמעות הפסוק: כי רצה בעל הדרך לילך בדרך שהוא לנגדי (שפתי-חכמים).

הא"ע, הרמב"ן, הרלב"ג מפרשים שירט הוא לשון עוות. "רצונו לומר - נטה ונתעוות הדרך, כי אתה רוצה להחטיא כוונתי ולנטות מן הדרך אשר צויתי לך" (רלב"ג).

ייתכן שמכאן באה המשמעות העכשווית של הפועל "לִירֵט - יֵרֵט" בבנין פיעל: היטה ממסלולו, אילץ לסטות מדרכו.

החזקוני מפרש: ירט לשון סגירה ... כך הפירוש - הנה אנכי יצאתי לשטן לך, ואפילו היה הדרך סגור לנגדי.

רש"י הירש מפרש: ירט הוא כנראה ירד בהוראה מוגברת, והוא נאמר על דרך היורדת במדרון תלול.

הנצ"ב מפרש ב"העמק דבר": שורש יר"ט הוא מלשון ריצה בלי דעת הרץ, ומזה השורש נקרא מקום מרוצת המים רהטים.

... וילך שפי (כג, ד)

רש"י מפרש: כְּתָרְגוּמוֹ יִחִידִי, לְשׁוֹן שׁוּפֵי וְשָׁקֵט. ומציין הא"ע: והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח. כלומר, זאת **מילה יחידנית**.

המזרחי מוסיף שלכן נקרא הנחש גם בשם שפיפון ככתוב ישפיפון עלי אורחי - מהלך בנחת ויחיד שלא ירגישו בו העוברים כדי שינשוך אותם.

הא"ע מביא הסבר נוסף: ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לבב, מגזרת 'ושפו עצמותיו'. וביתר באור בחזקוני: וילך שפי - מכותת ונשבר מלחיצת הקיר, ומרוב שנאתו אותם לא המתין עד שנתרפא. כלומר, שם תואר.

מסקנת הא"ע בהסבר זה - והנכון בעיני שהוא מגזרת 'קול על שפיים' (ירמיהו ג). וביתר באור כתב רבינו בחיי: והחכם רבי אברהם ז"ל פירש שהוא מלשון (ישעיה מא) על שפיים, שהוא מקום גבוה, ושעורו וילך אל שפי ...

הנצ"ב ב"העמק דבר" מסביר הסבר נוסף: וילך שפי - לאט לאט. כדרך המתבודד שיחול עליו רוח קדושה. ומשמעות שפי הוא מלשון דחיקה כמו "הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב". וההולך מהרה לפי דרכו אינו דוחק ברגלו על

הארץ, משא"כ המהלך בשביל התבודדות מתהלך בכבודות ובנחת ודוחק ברגליו על הארץ וזהו שפי.

לסיכום: שפי = 1) יחידי (רש"י) 2) שבור – שם תואר (חזקוני)
3) מקומות גבוהים (א"ע) 4) לאט – תואר הפועל (הנצ"ב)

"... וּמִזְבְּעוֹת אֲשׁוּרָיו ... (כג, ט). " ... אֲשׁוּרָיו וְלֹא קָרוֹב ... (כד, יז)
השורש שו"ר.

רש"ר הירש מפרש: ישורי הוא המבט למרחוק, הרואה את הנעלם מעיני אחרים.

"שְׂתֵם הָעַיִן" (כד, ג טו)

האבן-עזרא מסביר: אין לו אח (כלומר **מילה יחידנית** בתנ"ך), רק פירושו כפי מקומו היפך סתום. כלומר פתוח עין (לשון הרשב"ם).

רש"י מרחיב בשני פירושים, אך לשניהם הפרוש המילולי של שתם הוא פתוח, אלא שלפרוש הראשון מקום העין פתוח, כלומר – עיניו נקורה ומוצאת לחוץ וְחֹר שְׁלָה נִרְאָה פְּתוּחַ. ולפרוש השני העין עצמה פתוחה, כלומר "רואה מראות אלוקים" (לשון הרשב"ם) וכמו שתרגם אונקלוס "דשפיר חזי".

הרמב"ן כותב: ואולי היא מלה מורכבת מן ישיתי אותותי אלהי (שמות י, א).

הנצ"ב ב"העמק דבר" מבאר את הרמב"ן: הוא כמו שכתב הרמב"ן מורכב מן שני שורשים. והיינו מלשון יְשִׁיתִי ומלשון יְסַתֵּם ... והביאור שת לסתום. שהוא בעצמו גם שייסתם עינו, והוא בשביל שביקש להביט בעין רעה על ישראל ונסתם ממנו.

ניבים וביטויים

וַיִּפְתַּח ה' אֶת־פִּי הָאֲתוֹן (כב, כח)

ויפתח ה' את פי האתון – ביטוי הנאמר בלעג על אדם שאמר דבר מה, וזאת בכוונה לבזותו או ללעוג לדברים שאמר.

שֵׁתֶם הָעֵינַיִן (כד, ד)
שתום עין – עיוור בעין אחת.

הַיָּדַעַם לְבַדֵּד יִשְׁכֹּן (כג, ט)
עם לבדד ישכון – ביטוי המשקף את גורלו של עם ישראל כמיוחד ונבדל משאר העמים

אָפֶס קָצָהּוּ – (כג, יג)
אפס קצהו – הקצה, המעט הנגלה לעין.

וַיִּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו (כג, טז)
שם דברים בפיו – אמר לו מה להגיד.

כַּפְעַם-בְּפַעַם (כד, א)
כפעם בפעם – כרגיל, כמידי פעם בפעם.

מִה־טֹבוֹ אֶהְלִיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל (כד, ה)
מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל – פסוק המהלל את אורח חייו של עם ישראל.

להארות, הערות והצטרפות
לרשימת התפוצה:
byad-halashon@gmail.com

עיון בעלונים קודמים:
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm